

SLAVERNIJVERLEDEN EEN ANDER PERSPECTIEF

SPOREN VAN HET SLAVERNIJVERLEDEN IN DE COLLECTIE VAN HET GRONINGER MUSEUM

In de vaste collectie van het museum zie je veel werken die een relatie hebben met het slavernijverleden. In de Nederlandse geschiedschrijving is dit verleden vaak onderbelicht gebleven. Ook bij het Groninger Museum. Door middel van deze tour langs een aantal kunstwerken uit onze vaste collectie schijnen we nu licht op deze andere kant van de museumstukken.

GRONINGER MUSEUM

ANONIEM

EDZARD JACOB CLANT, 1629

Edzard Jacob Clant (1584-1649) was in 1621 een van de oprichters van de West-Indische Compagnie. Daarna was hij twintig jaar lang namens de Groningen lid van de Heren XIX, het bestuur van de WIC. Gedurende deze periode verschoof de focus van de WIC van kaapvaart en zouthandel naar slavenhandel.

JAN JANSZ. DE STOMME (1615-1658)

DUURT SIRPS ELEMA THO ALLERSMA, 1646

Duurt Sirps Elema (1618-1682) investeerde, net als zijn schoonvader Jacob Fockens, in de Groninger kamer van de West-Indische Compagnie.

ANONIEM

PAULUS LAMAN, CIRCA 1730/40

Paulus Laman (1668-1747) behoorde tot de bestuurlijke elite van Groningen. Tussen 1731 en 1747 was hij meerdere keren burgemeester van de stad. In 1746 werd hij benoemd als bewindhebber van de Groningse kamer van de West-Indische Compagnie. Na zijn overlijden werd hij als burgemeester opgevolgd door Scato Gockinga, een collega-bewindhebber bij de WIC.

JAN ABEL WASSENBERGH (1689-1750)

HENDRIK TRIP, CIRCA 1720

Hendrik Trip (1677-1731) was van 1705 tot 1709 onderkoopman voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie in Nederlands-Indië. In die rol heeft hij gehandeld in goederen die werden geproduceerd door slaafgemaakte mensen. De goederen werden ook verpakt en aan boord van de schepen gebracht door slaafgemaakten. Ook hadden in deze periode rijke Europeanen zoals Hendrik Trip vaak slaafgemaakte bedienden in huis.

JOHANN LUDWIG HAUCK (1759-1797)

DANS OM DE VRIJHEIDSBLOOM OP DE GROTE MARKT, 1795

Op 14 februari 1795 was ook in Groningen de revolutie een feit. Het oude regime werd vervangen door een nieuw bestuur onder het motto Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. Op de Grote Markt werd een vrijheidsboom geplant, op de Martinikerk wapperde een Franse vlag en op de schoorsteen geheel rechts speelde een schoorsteenveger op zijn viool. De toevallig in de stad aanwezige schilder Johann Ludwig Hauck maakte van de historische gebeurtenis een schilderij dat later werd aangekocht door het bestuur van de stad.

We zien hier hoe een deel van de bevolking de Franse bezetters toejuicht als bevrijders van een oud regime. In het midden van het schilderij staat een zwarte man. We weten niet wie hij is. Is hij een vrije man, een bediende, een nakomeling van Afrikaanse slaven? Hij praat met een officier, mogelijk een van de Franse bezetters. De Fransen stelden de slavenhandel al ter discussie en veroordeelden het. De Nederlandse slavenhandel werd pas veel later, in 1863, officieel afgeschaft.

Via de QR-code kun je luisteren naar het verhaal van Vamba Sherif bij dit schilderij →

ZILVER EN SLAVERNIJ

De consumptie van koffie, thee, cacao, suiker en tabak uit de Nederlandse koloniën was aanvankelijk voorbehouden aan de elite, die de verkijkende koloniale waar presenteerde in fraai gedecoreerde zilveren tafelstukken. De grondstoffen waren veelal afkomstig van plantages, waar tot slaafgemaakten hun gedwongen arbeid verrichtten. Met de komst van koffiehuisen en cafés waar koffie, warme chocola en thee werd geschonken, breidde de consumentenkring zich uit. In Groningen waren in de 19de eeuw minstens 23 winkels die deze goederen verkochten. Handel in producten die met slavenarbeid tot stand waren gekomen, bracht naast financiële winst ook werkgelegenheid, status en genot voor Groningers met zich mee.

ERFLATER ZAAL

DE ZILVEREN STAD

BERNARDUS BLENCKE (1684-1747)

**SUIKERSTROOIER, 1729
NUMMER 96 IN DE VITRINE**

In de 17de eeuw werd suiker geïntroduceerd in Nederland, een exotisch en kostbaar product dat door de rijken over al het eten gestrooid werd. Vlees, groenten en oesters hadden een korst van suiker. De suiker kwam uit Suriname. Rond 1775 werkten er zo'n 60.000 Afrikaanse tot slaafgemaakten op de Surinaamse suikerplantages.

LUCAS VAN GIFFEN (1714-1758)

**THEEPOT, 1764
NUMMER 85 IN DE VITRINE**

Thee komt oorspronkelijk uit China. In de loop van de 17de eeuw ontwikkelde het zich tot een belangrijk handelsproduct, dat door de Verenigde Oost-Indische Compagnie vanuit Azië naar Nederland werd verscheept. In de eerste helft van de 19de eeuw kwamen ook in Nederlands-Indië theeplantages van de grond. Voor de aanleg en het onderhoud van de plantages, evenals voor het plukken en de arbeidsintensieve bewerking van de thee werden tot slaafgemaakten aan het werk gezet. Voor het nuttigen van dit luxeproduct liet de Groninger elite speciale theekoepels bouwen om in een gepaste omgeving van hun thee te genieten, zoals de Scholtenskoepel aan de Herenweg en de Paalkoepel aan het Paterswoldse Meer.

LUCAS VAN GIFFEN (1714-1758)

**TABAKSPOT, 1780
NUMMER 117 IN DE VITRINE**

Door ontdekkingsreizen kwamen Europeanen voor het eerst in andere werelddelen. Daar leerden ze producten kennen als rietsuiker, koffie, cacao, katoen, tropisch hardhout en tabak. De vraag hiernaar werd in Europa steeds groter. Om daaraan te kunnen voldoen werden in het Caribisch gebied grote plantages aangelegd waar arbeiders gedwongen werden om te werken. Dit waren tot slaaf gemaakte Inheemsen en Afrikanen, die hiervoor naar het Caribisch gebied waren vervoerd. Omstreeks het midden van de zeventiende eeuw nam de slavenhandel explosief toe. Tegen 1700 werden vijftigduizend slaven per jaar getransporteerd. De opbrengsten brachten Europa een verhoogde welvaart.

In Nederlandse hogere kringen was de tabakspot te vinden in de 'rookkamer'. Het gezelschap in de rookkamer werd door de gastheer tabak aangeboden uit zijn bijzondere tabakspot. Zilveren tabakspotten waren echte statussymbolen om je gasten mee te imponeren.

HENDRIK WILLEM VAN GIFFEN (1776-1854)

**KOFFIEKAN MET COMFOOR, 1829
NUMMER 180 IN DE VITRINE**

In Suriname verrichten in 1855 zo'n zesduizend tot slaafgemaakten de zware arbeid op de koffieplantages. Daar moesten zij afwateringskanalen uitbaggeren, koffiestruiken planten en onderhouden en de koffiebonen oogsten. Als laatste stap moesten zij de bonen uit hun vlies pellen en laten drogen in de zon. Alleen het branden van de bonen gebeurde in Nederland. In die tijd telde Groningen diverse koffiebranderijen. Zij haalden de koffie ook uit andere delen van de wereld, zoals Nederlands-Indië. Met de invoering van het Cultuurstelsel vanaf 1830 werd de lokale bevolking verplicht een vijfde deel van hun land te bebouwen met producten voor de export naar Europa. Door deze onrealistisch hoge eisen van de Nederlandse autoriteiten hield de bevolking te weinig land over om zelf van te leven. In Europa daarentegen zorgden de lage prijzen ervoor dat koffie tot een populaire volksdrank uitgroeide.

GERARD TERBORCH, (1617-1681)

ADRIAEN CLANT VAN STEDUM, 1646

De belangrijkste financiers van de Groningse kamer van de West-Indische Compagnie waren de Stad, de Provincie en de Ommelanden. Deze laatste bestuurslaag bestaat tegenwoordig niet meer, maar bestond destijds voornamelijk uit de Groningse plattelandsadel. Adriaen Clant was een van de belangrijkste Ommelander geldschieters voor de WIC. Toen de Ommelanden in 1639 hun investering in de WIC moesten verhogen bracht Adriaen samen met drie andere jonkers 7200 gulden in.

KAART VAN HAUBOIS

Rond 1637 maakte Egbert Haubois (ca. 1610-1653) een vogelvluchtk kaart van Groningen. Op de kaart staan verschillende locaties van de West-Indische Compagnie. Deze handelsmaatschappij werd in 1621 opgericht en werd later de belangrijkste Nederlandse slavenhandelsmaatschappij. De WIC bestond uit vijf “kamers”. Elke kamer bracht een deel van de financiering in. De Groningse kamer, bekend onder de naam Stad en Lande, financierde een negende van de WIC en was daarmee ook verantwoordelijk voor een negende van het totale aantal mensen dat de compagnie tot slaaf maakte. Het hoofdkantoor van de WIC in Groningen lag aan de Munnekeholm, vlak bij de Akerk. Daar had de compagnie een groot terrein dat strekte tot de rivier de Aa. Aan de zuidzijde liep het Zuiderdiep. Dit deel van de kade was lang bekend als de West-Indische Opslag. Verderop bij de Noorderhaven lag de Scheepswerf die ook in gebruik was van de WIC. Hier ziet u op de kaart ook het logo van de WIC staan. Aan de overkant van het water had de compagnie een groot pakhuis. Net naast de scheepswerf was vroeger de gevangenis of het tuchthuis, ook wel “rasp huis” genoemd omdat de gevangenen hier brazielhout moesten raspen. Deze houtsoort, afkomstig uit Nederlands-Brazilië, gebruikte men als verfstof voor onder andere textiel. Op de hoek van de Havenstraat stond de herberg Fernambuco, vernoemd een gebied in Nederlands-Brazilië. Hier zullen veel terugkerende werknemers van de WIC hun verhalen hebben verteld. In de Oude Ebbingestraat had de WIC in de beginjaren opslagruimte in het voormalige Jacobijnerklooster.

EEN REIS DOOR DE TIJD

DE PLOEG

JAN WIEGERS (1893-1959)

DANSPAAR, 1930

Vroeger droeg dit schilderij de titel: "Bal Nègre". Een titel die als racistisch ervaren kon worden, en daarom werd vervangen door deze nieuwe titel. Waarschijnlijk verwees de oude naam naar danscafé Bal Colonial in Parijs, dat in de volksmond als Bal Nègre bekendstond. Bal Colonial, gelegen in de wijk Montparnasse, was opgericht door de Rézard de Wouve uit Martinique en gold als ontmoetingsplaats voor zwarte Caraïbische Fransen. Daarnaast was het café geliefd onder de Parijse bohémiens en een ware hotspot. Jan Wiegiers bezocht waarschijnlijk samen met Ploeglid Hendrik Werkman het café tijdens een verblijf in Parijs. In Bal Colonial waren jazzvoorstellingen of cabaretshows te zien. De dansavonden waren bij uitstek de gelegenheid voor witte Franse dames om met een zwarte man te kunnen dansen. Door heersende racistische en culturele connotaties werden zwarte mensen gezien als 'exotisch' en daarmee dus interessant. Dansen met een zwarte man gold als een daad van 'rebellie' en paste perfect in het modieuze rebelse plaatje van kort haar en blote schouders.

JOHAN DIJKSTRA (1896-1978)

MEVROUW T.M.J. CLEVERINGA-NIEMEIJER, 1916

De familie Niemeijer verwierf veel rijkdom door de verkoop van tabaksproducten. Het begon allemaal in 1848 met het winkeltje “het Wapen van Rotterdam” op de hoek van de Nieuwe Ebbingestraat en het Rotterdammerstraatje, waar producten uit de koloniën werden verkocht. Je kon hier koffie, chocolade en tabak kopen. De grondstoffen werden door slaafgemaakten op plantages geoogst en verwerkt. Theodorus Niemeijer nam in 1848 de winkel over van zijn vader en specialiseerde zich in de productie en verkoop van tabaksproducten. Het familiebedrijf groeide door de overname van verschillende Groningse tabaksfabrieken uiteindelijk uit tot de Koninklijke Theodorus Niemeijer BV. Mevrouw T.M.J. Cleveringa-Niemeijer, afgebeeld op dit portret, profiteerde van de rijkdom die de familie had opgebouwd.

HENK MELGERS (1899-1973)

ARTISTEN, 1926

De geportretteerde man is de bokser Joe Ralph, geboren ca. 1902 in Suriname. Ralph was een beroemde prijsvechter die over de hele wereld wedstrijden bokste. Zijn thuisbasis was in Antwerpen, waar hij bekend stond als “the Belgian terror”. In de bokswedstrijden van de vorige eeuw werden vaak zwarte prijsvechters tegenover witte prijsvechters in de ring geplaatst. Negatieve stereotypingen rondom zwarte mensen als agressor waren een belangrijk onderdeel van de sensatie rondom de bokssport. Ralph heeft zich vaker tegen deze vooroordelen uitgesproken, maar in de media is hier geen gehoor aan gegeven. Henk Melgers ontmoette Ralph waarschijnlijk in Amsterdam. In 1925 schilderde hij een portret dat hij een jaar later in Groningen verwerkte in dit dubbelportret. Het is nog onbekend wie de afgebeelde vrouw is.

JAN DE RIJK (1661-1723), TOEGESCHREVEN

POLYHEDRALE ZONNEWIJZER, CA. 1700

Wie aan een zonnwijzer denkt, denkt natuurlijk niet meteen aan termen als kolonialisme en Europese superioriteit. Zonnwijzers zijn immers universeel door de geschiedenis heen gebruikt door diverse culturen. Waarom dan toch deze zonnwijzer verbinden aan een geschiedenis van onderdrukking en stelselmatige uitbuiting? Omdat in de zonnwijzer, naast westerse kunst en wetenschap, tevens een dieper verhaal schuilgaat. Een verhaal over de samenvloeiing van racisme en nativisme (een politieke ideologie die de belangen van oorspronkelijke bewoners boven die van immigranten plaatst). Om dit verhaal te kunnen begrijpen, is het van belang om naar beneden te kijken, want daar bevinden zich de belangrijkste elementen van deze zonnwijzer die dit verhaal ontsluiten. Hier zien we de vier grote continenten gepersonifieerd: Amerika, Azië, Afrika en Europa. Opvallend zijn de stereotypen van niet-Europese continenten: Azië met een tulband, Afrika met een olifantentooi, Amerika met een verentooi, terwijl Europa een kroon draagt, als symbool van verhevenheid. Die verhevenheid wordt nog eens versterkt doordat Europa het enige continent is met een boek, hét symbool van kennis en geletterdheid. De andere continenten dragen een wapen, en Amerika houdt zelfs een klein onthoofd hoofd vast. Deze eigenschappen, die destijds werden gezien als typerend voor de verschillende continenten, weerspiegelen, althans volgens de opvattingen van die tijd, ook de temperamenten van de volkeren uit die gebieden. Europa werd dus verbeeld als superieur, het lijkt hierdoor een rechtvaardiging te geven van heerschappij over de andere continenten. ←

FAISEL SARO (1974)

KELOÏD, 2021

Faisel Saro onderzocht de sporen van het slavernijverleden in Groningen in zijn lichaam. Hij keek naar tekens die zich in zijn lichaam openbaren. Een van de tekens die hij in zijn zwarte huid ontdekte was de keloïd. Keloïd is bindweefselvorming die bij beschadiging van de huid ontstaat. Bij mensen met een zwarte huid is deze bindweefselvorming vaak veel extremer. Als nazaat van tot slaaf gemaakten meent de kunstenaar dat deze extreme bindweefselvorming wellicht door natuurlijke selectie tot stand is gekomen. Wiens verwondingen, door zweepslagen, sneller genazen, had meer kans om te overleven. De zweepslagen van de maatschappij zijn volgens Faisel Saro nog steeds voelbaar. “Deze ervaringen zitten als grafiek in mijn lichaam opgeslagen.” Zijn meest pijnlijke racistische ervaringen waren de aanleiding om tot dit werk te komen. →

